

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ТА ДІЗНАННЯ

УДК 343.214

С. М. АЛФЬОРОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
начальник Запорізького юридичного інституту*

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 181 КК УКРАЇНИ

Проголошення та забезпечення свободи віросповідання є важливим здобутком на шляху становлення та ствердження України як правової держави. Так, згідно зі ст. 35 Конституції України кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Реалізація цього права може бути обмежена законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я й моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Суспільні відносини, безпосередньо пов'язані зі свободою совісті та діяльністю релігійних організацій, регулюються Законом України від 23 квітня 1991 р. «Про свободу совісті та релігійні організації», а також іншими нормативно-правовими актами.

У той же час законодавець, дотримуючись положення ст. 3 Конституції України (людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю), бере на себе обов'язок захистити населення держави від злочинних зловживань щодо нього, у тому числі на релігійному ґрунті. Така функція захисту та охорони реалізується у положеннях кримінального законодавства. Зокрема, ст. 181 Кримінального кодексу (далі – КК) України встановлює кримінальну відповідальність за зловживання правами, наданими Конституцією України у сфері свободи віросповідання, а саме за заподіяння шкоди здоров'ю громадян під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів або за статево розпусту, приховувану цим приводом [1, с. 279]. Але застосування цієї кримінальної норми правоохоронними органами супроводжується певними труднощами, тому її дослідження залишається актуальним, особливо з огляду на поширення злочинних проявів у сфері свободи віросповідання.

Заначені питання досліджували: П. П. Андрушко, А. П. Бабій, Р. Р. Галиакбаров, В. Г. Гончаренко, П. С. Дагель, В. В. Джуно, В. В. Ключков, М. Й. Коржанський, Н. Ф. Кузнєцова, К. Б. Марисюк, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, М. В. Палій, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко тощо.

Мета даної статті полягає у проведенні аналізу обов'язкових та факультативних ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 181 КК України.

У теорії кримінального права під об'єктивною стороною злочину розуміють сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, що характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання.

Об'єктивна сторона є важливим показником ступеня суспільної небезпеки злочинного діяння, визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Важливість об'єктивної сторони полягає й у тому, що вона дає можливість відмежувати один злочин від іншого. Деякі злочини схожі між собою за об'єктом, суб'єктивною стороною, суб'єктом і відрізняються лише за об'єктивною стороною [2, с. 88–89].

Диспозиція ч. 1 ст. 181 КК України сформулювала як «організація або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою». Виходячи з її змісту, об'єктивна сторона злочину характеризується діями, що полягають в організації або керівництві групою фізичних осіб, діяльність якої включає у себе два основоположних елементи: перший – вона поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою; другий – вона здійснюється під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів [3, с. 159]. Ці еле-

менти стосуються до характеристики діяльності самої релігійної групи, а не дій організатора чи керівника. Останні, у свою чергу, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за цією статтею лише у тому разі, якщо їх організаторські чи керівні дії реалізуються стосовно групи, яка характеризується зазначеними елементами.

Під «віровченням» розуміють систематизований (тією чи іншою мірою) виклад релігійних поглядів на світ, приписів і правил релігійної практики, відносин з іншими конфесіями та державою, поведінки віруючих у побуті [4, с. 7].

Визначення «під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів» слід розуміти як дотриманням групою канонів віровчення чи культової діяльності як підстави своєї протиправної поведінки.

Вживання у диспозиції статті форми множини понять «віровчення» та «обряди» слід розуміти як заборону будь-якого з обрядів будь-якого віровчення, якщо вони (віровчення чи обряди) посягають на охоронювані права й інтереси особи [5, с. 493].

Не можна не погодитись з А. П. Бабієм стосовно того, що релігійні організації в Україні створюються і здійснюють свою діяльність із метою задоволення релігійних потреб сповідувати і поширювати віру відповідно до своїх статутів (положень) і законодавства України. Тому організація або керівництво групою під приводом задоволення релігійних потреб громадян для зайняття іншим видом діяльності у кожному разі є незаконною [6, с. 328].

З диспозиції ст. 181 КК України зрозуміло, що суспільно небезпечне діяння, передбачене цією кримінальною нормою, здійснюється шляхом організації або керівництва групою.

Організація й керівництво групою відрізняються між собою за змістом та сутністю. Організація групи – це дії, спрямовані на створення групи (підшукування й вербування членів групи, об'єднання їх зусиль, розподіл обов'язків між ними, планування діяльності тощо), метою діяльності є проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, поєднаних із заподіянням шкоди здоров'ю людей чи статевою розпустою [7, с. 505]. Керівництво групою – це дії, що спрямовані на управління процесом підтримання функціонування групи і полягають, зокрема, у координації діяльності групи, виданні відповідних розпоряджень, керівництві обрядами, прийнятті рішень щодо покарання членів групи тощо [3, с. 159].

Досить цікавим питанням є можливість

учинення злочину, передбаченого ст. 181 КК України, не тільки шляхом дії, але й бездіяльності. Розглянемо таку ситуацію. Особа здійснює організаторські або керівні функції щодо релігійної групи, і на якомусь етапі діяльність релігійної групи набуває протиправного змісту, що полягає у завданні певної фізичної шкоди здоров'ю її adeptам. Організатору або керівникові групи стає відомо про такі злочинні дії, але він не вживає жодних заходів з метою виправлення ситуації, а продовжує очолювати групу. У цьому випадку злочин учиняється шляхом злочинної бездіяльності, адже наявний об'єктивний чинник – особа обіймає керівну посаду в групі, тобто несе відповідальність за діяльність групи і зобов'язана відповідним чином прореагувати; та суб'єктивний чинник – особа має можливість зупинити вчинення протиправних дій, використовуючи впливове становище у групі.

Отже, можна зробити висновок, що злочин, передбачений ст. 181 КК України, може вчинятися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності. Фактичне заподіяння шкоди здоров'ю особи не охоплюється складом цього злочину й потребує додаткової кваліфікації за статтями КК України, що встановлюють відповідальність за злочини проти життя та здоров'я [5, с. 493].

До таких випадків належать: заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (статті 121, 122 КК України), мордування (ч. 2 ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України), доведення до самогубства (ст. 120 КК України), умисне убивство (ст. 115 КК України), вбивство через необережність (ст. 119 КК України), звалтування (ст. 152 КК України), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК України), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК України) [7, с. 505]. У практичній роботі правоохоронних органів правильна кваліфікація злочину, передбаченого ст. 181 КК України, часто є проблемною. У більшості випадків діяння кваліфікується не за сукупністю злочинів, а лише за тією статтею, що передбачає заподіяння конкретної шкоди здоров'ю людей, не враховуючи ст. 181 КК України.

Іншим проявом учинення злочинних дій, передбачених ст. 181 КК України, є статеві розпусти. Під нею слід розуміти вчинення розпусних дій, пов'язаних із неупорядкованим статевим спілкуванням, задоволенням статевої пристрасті неприродним способом стосовно членів такої групи або інших осіб [3, с. 159]. Як уже зазначалось, у таких випадках злочинне діяння слід кваліфікувати додатково.

Злочин, передбачений ст. 181 КК України, посягає на декілька безпосередніх об'єктів. Перший із них виражається у встановленому порядку проповідування релігійних віровчень чи відправлення релігійних обрядів, який забезпечує здоров'я громадян, статево свободу, статево недоторканість і моральність; другий (додатковий обов'язковий об'єкт) – здоров'я і життя особи, суспільна моральність, статева свобода чи недоторканість, а також нормальний розвиток неповнолітніх. Саме тому цей злочин є складним.

Також злочин, передбачений ст. 181 КК України, можна характеризувати як триваючий, адже організація групи є одноактним діянням з подальшим безперервним злочинним станом винної особи, який може зберігатися невизначено тривалий час і припиняється з моменту явки з повинною, затримання, смерті чи іншої події, а керівництво групою, за своєю суттю, передбачає комплексність та тривалість управлінських дій суб'єкта злочину в часі.

Злочин вважається закінченим з моменту вчинення організаційних дій зі створення групи або дій з керівництва вже створеною групою [5, с. 493].

Тепер, що стосується факультативних ознак злочину, передбаченого ст. 181 КК України.

Спосіб вчинення цього злочину полягає у проповідуванні релігійних віровчень чи виконанні релігійних обрядів. У зв'язку з тим, що адепти релігійних груп зазвичай надто сильно підпадають під вплив «духовних наставників», вони стають надто вразливими до будь-яких маніпулювань щодо них, тому сприймають проповідування віровчень чи виконання обрядів як невід'ємну частину віри, незважаючи на їх злочинну сутність.

Місце та час учинення злочину як факультативні ознаки об'єктивної сторони визначаються шляхом тлумачення диспозиції статті, тому що прямо у ній не вказуються. Отже, місцем можуть бути ритуальні приміщення, культові місця, споруди чи певна відкрита місцевість, де проводяться проповідування чи обрядові церемонії. Особливістю часу вчинення злочину є те, що злочинний вплив може безперервно тривати значний проміжок часу (організаційні дії зі створення групи, керівництва та управління обрядами та церемоніями тощо).

Що стосується знарядь та засобів вчинення злочину, то вони не вказані у диспозиції статті. Ними можуть бути різні прилади і предмети: хлисти, голки, ножі, література релігійного змісту тощо).

Як зазначає М. В. Володько, з'ясування

факультативних ознак об'єктивної сторони під час розслідування кримінальних справ є важливим не тільки тоді, коли вони є обов'язковими ознаками і впливають на кваліфікацію вчиненого, а й тоді, коли вони не передбачені у законі, оскільки можуть мати й інше кримінально-правове значення, скажімо, впливати на міру покарання [2, с. 88–99].

У ч. 2 ст. 181 КК України передбачено вчинення тих самих дій, що і в ч. 1, але поєднаних із втягуванням у діяльність групи неповнолітніх. Про недосконалість формулювання цієї частини справедливо зазначає М. І. Хавронюк. Її (ч. 2 ст. 181 КК України), пише він, можна зрозуміти таким чином, начебто кваліфікуючою ознакою є втягування у діяльність групи (не менше трьох) неповнолітніх [8, с. 185]. Цей недолік у формулюванні потребує уточнення шляхом внесення відповідних змін до кримінально-правової норми.

Під втягуванням неповнолітніх слід розуміти залучення осіб, які не досягли 18-річного віку, у діяльність групи. Це певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішення взяти участь у діяльності групи, якою під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів здійснюється діяльність, поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою, за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психологічного впливу (погроза застосовувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків, товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів, обіцянка забезпечити грошима, подарунками, розвагами тощо) [7, с. 505]. За цією кваліфікуючою ознакою злочин вважається закінченим з моменту вчинення дій, спрямованих на втягування неповнолітніх у діяльність групи, незалежно від того, чи вдалося суб'єкту злочину досягти поставленої мети.

Отже, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 181 КК України, визначає саму сутність суспільно небезпечного діяння, за яке передбачається кримінальна відповідальність. Визначення характерних особливостей ознак об'єктивної сторони цього злочину сприятиме належному розумінню його сутності та правильному застосуванню практичними правоохоронними підрозділами.

Література

1. Коржанський М. Й. Науковий коментар до Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. – К. : Атака ; Академія ; Ельга-Н, 2001. – 456 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [вид. 3-є, перероб. та доп.]. – К. : Юрид. думка, 2004. – 352 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [2-є вид., перероб. та доп.]. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.
4. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. – К. : Центр Розумкова, 2003. – 120 с.
5. Кримінальний Кодекс України : наук.-практ. комент. / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Ін Юре, 2003. – 1111 с.
6. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / [відп. ред. Є. Л. Стрельцов]. – [5-є вид., перероб. та доп.]. – Х. : Одісей, 2008. – 800 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [П. П. Андрушко, В. Г. Гончаренко, Є. В. Фесенко]. – [2-є вид., перероб. та доп.]. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.
8. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – 504 с.

Надійшла до редколегії 10.03.2010

Анотації

Проаналізовано обов'язкові та факультативні ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 181 КК України. Розглянуто організацію або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою, як суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законодавством.

Проанализированы обязательные и факультативные признаки объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 181 УК Украины. Рассмотрена организация или руководство группой, деятельность которой осуществляется под предлогом проповедования религиозных вероучений или исполнения религиозных обрядов и сопряжена с нанесением вреда здоровью людей или половой распущенностью, как общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законодательством.

Obligatory and optional features of objective aspect of corpus delicti stated in the article 181 of the Criminal Code of Ukraine are analyzed. Organization or leadership by the group which activity is conducted under pulpitizing of religious doctrines and execution of religious rites and is connected with doing harm to people's health and sexual dissoluteness as a socially dangerous act foreseen by criminal legislation are considered.

УДК 343.988(477)

Є. В. ЖИЛІН,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ,

С. О. САФРОНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції

Харківського національного університету внутрішніх справ,

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННОГО ОБОРОТУ ПОРНОГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Механізм забезпечення правоохоронної діяльності держави та боротьби зі злочинами у сфері моральних стосунків передбачає різноманітні форми його здійснення: соціально-культурні, виховні, економічні, кримінально-правові, зокрема і кримінологічні, криміналістичні та оперативно-розшукові. Оновлена національна система законодавства, світова гуманізація, зміна правосвідомості суспільства зі спрямованістю на загальнолюдські цінності потре-

бують нового погляду на діяльність підрозділів ОВС. Саме тому одним із найбільш важливих і актуальних для криміналістики та оперативно-розшукової діяльності завдань є проведення наукових досліджень з метою розробки нових, які б відповідали сьогоденню, тактичних і методичних рекомендацій з розкриття та розслідування злочинів.

Одним із факторів, який негативно впливає на формування загальнолюдських цінностей,